

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

Editörler: Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer

Yayın No: 29

Araştırma Serisi: 10

ISBN: xxxxx

1. Basım, Aralık 2018

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir

Tashih: Fatih Güvendi

Kapak: Zahid Yıldırım

İç Tasarım: T. Erdal Kara

© İLEM Yayınları 2018

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık

Sertifika No.: 26482

İskitler / Ankara

Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

Editörler:

Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz	7
Teşekkür	11
<hr/>	
Giriş: İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları, Genel bir Giriş <i>Ömer Türker, İbrahim Halil Üçer</i>	13
<hr/>	
I. Bölüm	
<hr/>	
Rıza Peşinde, Fizik ve Metafizik Arasında: Kelâmî insan tasavvurları İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihanı <i>Ömer Türker</i>	31
<hr/>	
Mu'tezile'nin İnsan Düşüncesinde Rakip İki Tasavvur: Ebü'l-Huzeyl ve Nazzâm Gelenekleri <i>Yunus Cengiz</i>	71
<hr/>	
Eş'arî ve Cüveynî'nin İnsan Anlayışı <i>Şaban Haklı</i>	99
<hr/>	
İmam Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde İnsanın Anlamı ve Değeri <i>Hülya Alper</i>	115
<hr/>	
Fahreddîn er-Râzî'ye Göre İnsanın Mahiyeti ve Hakikati –Mücerred Nefs Görüşünün Eleştirisi– <i>Eşref Altaş</i>	151
<hr/>	
Seyyid Şerif Cürçânî'ye Göre İnsani Nefs <i>Murat Kaş</i>	213

Teftâzânî'de Bilen Bir Özne Olarak İnsan 255
Ziya Erđinç

II. Bölüm

Mutluluk Peşinde, Doğa ve Yetkinlik Arasında:
Felsefî İnsan Tasavvurları

Fârâbî Felsefesinde İnsanlık Mahiyetinin Taşıyıcı Tikelisten
Ahlâk ve Siyasetin Öznesi Olan İnsana Geçişin Serüveni 307
Hatice Umut

İbn Sînâcî İnsan Tasavvurunu Yeniden Düşünmek: Madde,
Doğa ve İnsanı Haller 347
İbrahim Halil Üçer

İbn Sînâ'nın *Kitâbü'n-Nefsi'*nde Beden ve Bedensellik 383
Mehmet Zahit Tiryaki

Sühreverdî'de İnsanın Hakikati ve Kendilik Bilgisi:
Benlik Aynasında Başkasının Gölgesi 443
Fatma Turğay

Molla Sadrâ Düşüncesinde İnsanın Mahiyeti 463
Sümeyye Parıldar

III. Bölüm

Yükümlülük ve Gaye Arasında: Fikhî ve Tasavvufî İnsan Tasavvurları

Fikhî Açıldan İnsan Kavramı: Bezm-i Elestten Kabre
İnsanın Mükellef Oluşunun Serüveni 463
Tuba Erkoç Baydar

Yükümlü Varlıktan Varlığın Gayesi Olan İnsana: Tasavvufta
İnsan Tanımlarının Dönüşümü Üzerine 513
Hacı Bayram Başer

Yazarlar Hakkında 559

Dizin 563

Önsöz

Nesnelerle ilk temasımıza eşlik eden ve sıkıcılık pahasına, durmaksızın tekrar ettiğimiz ilk soru “Bu nedir?” şeklinde dile gelir. Bir şeye nasıl davranacağımızı, onunla ilgili hangi beklentilere sahip olacağımızı, genel ne-ise-neler (nesneler) düzeni içerisinde nereye konumlandıracağımızı, onun ne olduğunu öğrenmeksizin bilemeyiz. Şayet çevremizdekiler o şeyin ne olduğunu söylemezlerse, iş başa düşer; önümüzdeki şeyi kurcalar ve onu alelade bir şey olmaktan çıkararak dünyamızda yer bulacak bir nesneye dönüştürürüz. Zira bir beklentiler evreninde yaşarız ve bu evreni kuran şey de peşinde koştuğumuz nelik bilgisidir. Sözelimi bir saatten saat olması bakımından bizi doyurmasını değil de vakti doğru göstermesini beklememiz, onu “vakti gösteren bir alet” olarak bilmemizden kaynaklanır. Dolayısıyla saatin neliği ona bir sandviç olarak değil de vakti ölçen alet olarak muamele etmemizi sağlar. Bu örnekte olduğu gibi, hemen her şeyden bir beklentimiz vardır ve bu beklentiler o şeyin “ne olduğu” sorusu temelinde belirlenim kazanır. Peki insandan ne beklemeliyiz? Yaşadığımız çağ, bu sorunun hoşnutsuzlukla karşılandığı bir zaman dilimi olarak kayda geçecektir. Bir beklenti varlığı olduğumuzda şüphe yoktur, fakat

kimsenin bizden bir şey beklemesini istemeyiz. Çünkü beklentiler özgürlüğümüzü sınırlar ve değerlendirmelerle birlikte gelir. Karşılanmadıklarında yergilerle mukabele görmemize, utanç ya da pişmanlık duymamıza neden olabilirler. Tüm bunlar olumsuz şeylerdir. Ama ne zamandan beri?

İnsanın verili bir anlamdan yoksun bir şekilde dünyaya geldiğini ve gözlerini açtığı andan itibaren yüklendiği işlevler veya rollerle tanımlandığına ikna edildiğimiz andan beri, insandan bir şey beklemek giderek zorlaştı. Dahası bu türden beklentiler, daima özgürlük talepleriyle karşı karşıya getirildi. Bu kitap “Özgür bir insandan ne bekleyebiliriz?” sorusunun hâlâ anlamlı bir şekilde sorulabileceğine ilişkin güçlü bir inançtan doğdu. İslam düşünce geleneğindeki farklı insan tasavvurları, tüm farklılıklarına rağmen insana ilişkin beklentilerimiz hususunda iyimserdir. Bununla birlikte söz konusu beklentinin nasıl temellendirilebileceği, İslam düşünce geleneğindeki felsefî, kelâmî, tasavvufî ve fikhî perspektifler içerisinde farklı cevaplar bulmuştur.

Bu cevaplara ve onların açıklama güçlerine ilişkin entelektüel merak, farklı disiplinlerden bir grup araştırmacıyı “İslam Düşüncesinde İnsan Tanımları” başlığı altında düzenlenen bir çalıştayla konuyu tartışmaya sevk etti. 2016’nın Kasım ayında GRTC Küresel Araştırma Düşünce Merkezi ile İlmi Etüdler Derneği işbirliğiyle Kütahya’da gerçekleştirilen bu çalıştay, İLKE Derneği ve İlmi Etüdler Derneği’nin birlikte yürüttüğü İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında düzenlendi. Bu çabalar daha sonra ikincisi “Çağdaş Düşüncede İnsan Tanımları” başlığıyla Mart 2017’de İstanbul’da İlmi Etüdler Derneği uhdesinde düzenlenen bir diğer çalıştayla devam ettirildi. Elinizdeki eser birinci çalıştayda tartışılan metinlere, konuyu bütünlüklü bir bi-

çimde ele almamıza fırsat verecek yeni metinlerin eklenmesiyle ortaya çıktı.

On dört makalenin yer aldığı çalışma, İslam düşünce geleneğindeki farklı disiplinler ve bu disiplinler içerisindeki farklı okulların insanın ne olduğu ve ondan gerçekte neyin beklendiği sorusuna verdikleri cevapları soruşturmaktadır. Hepsi de insan yaşamını daimi bir sınanma içerisinde ilerleyen uzun bir hikâye olarak değerlendiren bu perspektifler için insan, hep “olunan” bir şeydir. Dolayısıyla doğmak suretiyle sadece insan olma yönünde bir kabiliyet elde ederiz. Bu kabiliyeti yönlendiren temel faktörler, onun nereye doğru yönelmesi gerektiği ve tahakkuk alanları, insanın mahiyetine ilişkin değerlendirmelerin önemli başlıklarını teşkil eder. Bu çalışmadaki makaleler de bu sorular üzerinden ilerleyerek, bir yandan felsefe, kelâm, tasavvuf ve fıkıh geleneklerinde insanın mahiyetini soruştururken diğer yandan bu perspektiflerin güncel imkanlarını derinleştirmektedir.

Esasen İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi (İAD), İslam düşünce geleneğindeki ahlâkî perspektiflerin açıklığa kavuşturulması amacıyla geliştirilen bir dizi projeyi içeriyor. Bu amaç etrafında düzenlenen çalıştaylar, seminerler ve eğitimlere yirmiyi aşkın kitabın yayımı da eşlik etmiştir. Diğer taraftan uzun erimli bir çaba neticesinde tamamlanan İslam Ahlâk Düşüncesi Kataloğu web tabanlı programlar aracılığıyla erişime açık hâle getirilmiş ve alandaki uzmanlar için, başlangıcından bugüne İslam Ahlâk Literatürü erişilebilir bir ortam oluşturulmuştur. Bu kitabın yayımını da kapsayan projenin, İslam ahlâk düşüncesinin süreklilik ve dönüşümlerini, dolayısıyla da imkânlarını keşfetme çabaları için sağlam bir zemin teşkil edeceğini umut ediyoruz. Süreklilik ve dönüşümler içerisinde saklı bu imkânlar keşfedilerek, tüm insanlık için anlamlı bir şekilde yeniden tarif ve temsil edilmediği sürece iyyin ne

olduğu, neyin iyi olduğu ve iyiye nasıl erişilebileceği yolundaki her türden arayış geleneksel tekrarlar ya da esir alıcı pratikler arasında buharlaşacaktır.

Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer
Kasım 2018